

A KERLÉSI (CSERHALMI) ÜTKÖZET LEÁNYRABLÁS EPIZÓDJÁNAK NYOMOZÁSA

SZEGFÜ LÁSZLÓ

László király személyéről meglehetősen kevés egykorú hazai forrás emlékezik meg. Néhány hiteles oklevele, levele, törvénykönyveinek bevezetője, az 1083-ban szentté avatottak legendáinak pár sora rajzolja meg roppant vázlatosan alakját. Az ő szentté avatása időszakában keletkezett legenda alig tud több — történetileg hitelesnek tekinthető — adatot róla, mint amennyit az egykorú tudósításokból kihámozhattunk. A 13. század oklevelezésében, elbeszélő forrásaiban (*Rogerus, Margit legenda stb.*) gyakran említik ugyan, de KÉZAI az első, aki új információt is ad: vázolja László harcát a besenyők ellen. A következő században azután kialakul az a hatalmas volumenű László kép, amely — ide számítva Salamon és a hercegek küzdelmét is — csaknem egy harmadát adja a 14. századi krónikakompozíciónak.¹

E szélesen hömpölygő előadás talán legszebb jelenete a 102—103. fejezetben megörökített kerlési ütközet, amely során Salamon király és a véle megbékült hercegek közös erővel győzedelmeskednek az országot pusztító kunok felett. Az elbeszélés fő epizódjai: az összecsapás leírása, illetve László akciója egy elrabolt magyar leány kiszabadítására. Az első sajnos nem tűnik hitelesnek, ugyanis abszurd az a beállítás, hogy egy nomád vezér seregével a hegytetőn foglal állást, ezzel a sztyeppei hadviselés minden taktikai és stratégiai módszere alkalmazásának lehetőségétől megfosztva, és a körülzárás lehetőségének kitéve magát. Valószínűbb, hogy a szerző valamely hegyvidéki vár ostrománál szerzett tapasztalatai alapján festette ily színesre a történetet.

Úgy tűnik, a másik epizód — a leányrablás — hitele is megrendül a forráskritika tükrében. Mondai jellegére már PAULER GYULA gyanakodott,² ma pedig már szinte tagadhatatlan, hogy egy „régebbi hősi ének” Lászlóra történt „alkalmazása lehetett” az alapja.³ Találkozunk olyan elképzeléssel is, hogy a krónikás alaposan meg rövidítette a történet magvát,⁴ mások szerint éppen ellenkezőleg „a hazai traditio mind jobban kibővül”,⁵ de létezik olyan nézet is, amely szerint a krónikairó eltorzította a mondát.⁶ Úgy tűnik tehát, hogy „a 11. században, amikor még nem emlékek a hősi énekek, hanem a költői képzelet pillanatnyi ihletéből teremtődnek meg”,⁷ jukulátorok alkalmazták az ősi, keletről hozott mondát Lászlóra,⁸ akár már az eseményekkel egykorúan.⁹ Sőt, létezik olyan vélemény is, amely szerint már ekkor sor kerülhetett feljegyzésére:¹⁰ talán a (feltételezett) *Gesta Ladislai regis* szerzője használta fel forrásul a hőségeket¹¹ — esetleg aktuális intézkedés, a nőrablás tilalma szellemében átköltve¹² —, vagy annak egy korai folytatása,¹³ amely egyesek szerint „Kálmán koránál később nem keletkezhetett”,¹⁴ mások viszont éppen a Lászlóra vonatkozó részeket tartják a *Kálmánkori Gesta* kései betoldásainak.¹⁵ Erre az irodalmi előzményre építhetett egy 13. század eleji krónikás,¹⁶ ha ugyan nem éppen ő dolgozta fel az eredeti hőségeket.¹⁷ Az minden esetre biztos, hogy a 13. század végén KÉZAI SIMON, akinél a kerlési ütközet első fennmaradt említése található, mit sem

tud a leányszabadításról, amint a *Várad*i és a *Zágrábi Krónika* sem ismeri ezt (pedig mindkettő László-kultusz székhelye),¹⁸ csak a *14. századi krónikakompozíció*, a *Pozsonyi Krónika* és MÜGELN HENRIK adja elő több-kevesebb tévesztéssel a történetet.¹⁹

Ismeretes — meglehetősen nagyszámú — képi ábrázolása is a témának,²⁰ amelyek bizonyos részletekben eltérnek a krónikás szövegtől, így: a „fejbenezés” (tetűkeresés), a szakrális küzdelem, a leány aktív beavatkozása a harcba, Szűz Mária belépése a történetbe, (sőt olyan változat is előfordul, amelyen maga a várad-i püspök kéri Lászlót a lány megmentésére).²¹ A monda bizonyos értelemben kísértetiesen hasonlít a *Molnár Anna típusú népballadákra*,²² bár kapcsolatuk vitatott.²³ Az igen valószínű, hogy a képi ábrázolások a leányrablás történetének összecsapás jelenetét és a világmagyarázó mondák ún. kozmikus küzdelme motívumait keverik,²⁴ s ezek erősen befolyásolták a francia földről hazánkba került *Kékszakáll-storyk* motívumkincsét, sőt szerkezetét is.²⁵ A szakirodalom állítása szerint a képi ábrázolás és a krónikás szöveg eltérnek egymástól: „a festők — LÁSZLÓ GYULA véleménye szerint — gazdagabban, jobban, értelmesebben tudták a legendát, mint a krónikairó szerzetes”.²⁶ Ennek a tételnek a pontos vizsgálatához — esetleges megkérdőjelezéséhez — elengedhetetlen a krónikaszöveg (*103. fejezet*) motívumokra bontása, s részleteiben történő elemzése.²⁷

1. „Végül boldogságos László herceg meglátott egy férfit a pogányok közül, aki lova hátán egy szép magyar leányt vitt magával.”

A herceg „szent” (beatissimus) jelzője indított arra a feltevésre, hogy a 13. század elején írták le e sorokat, vagy ekkor dolgozták át az eredeti mondát.²⁸

A téma — a nőrablás — világszerte ismert história, hiszen ez a feleségszerzés általános gyakorlata volt. Így zsákmányolták asszonyaikat a bibliai Benjamin fiai, de ilyesmi Spártában is megesett. A trójai Párisz csakúgy rabolta nejét (Helénát), mint a rómaiak a szabin nőket.²⁹ De őseink is így ragadták el Dula leányait egész hölgykíséretükkel, a finn Leminkejnen is élt a módszerrel úgy, ahogyan vogul, osztják, lapp, észt, votják, mordvin vagy cseremisiz rokonnépeink férfiai; de a nyenyeczek, szelkupok, nogaj tatárok, mongolok stb. sem maradtak el e szokás gyakorlásában.³⁰ A középkorban tiltják a *Lex Salica*, a *Lex Baiwariorum*, zsinati határozatok, a fríz, a genti joggyakorlat, a cseh és lengyel törvények stb. egyaránt.³¹ Hazánkban I. István és Kálmán törvényei lépnek fel a nőrablás ellen (HORVÁTH JÁNOS szerint László is), a *Várad-i Registrumban* több esetről is szó esik, büntetése halál a selmecebányai jogkönyv szerint, intézkednek ellene a 14—16. században,³² de a népmondákban s — jelképesen — a népszokásokban máig fennmaradt emléke.³³ Önmagában tehát — csupán a téma alapján — nem kapcsolható kizárólagosan a magyarsághoz e monda, hanem éppen László és a magyar lány szerepeltetése teszi azt magyarrá.

2. „Szent László herceg tehát azt gondolván, hogy az a várad-i püspök leánya és — noha súlyosan meg volt sebesülve, mégis igen gyorsan — üldözőbe vette azt [a kunt] lován, amelyet Szögnek nevezett.”

Azonnal szemet szúr, hogy a krónika a várad-i püspök leányáról beszél, holott László hercegsége idején ez még nem is létezett, hiszen ugyanő — királyként — helyezte át később ide a bihari püspökséget.³⁴ Említése mégis a monda korai keletkezésére enged következtetni, hiszen a 2. esztergomi zsinat már határozottan „a papi nőtlenséget hangsúlyozza”.³⁵

Fontosabb azonban, hogy László kimondottan azért üldözi őket, mert úgy véli, hogy a lány a várad-i püspök leánya — a *Pozsonyi Krónika* szerint László „putans illam esse filiam Waradiensis episcopi, videlicet Kunues Colomani”³⁶ —, azaz véro-

konának a leánya. Ez a monda egyik kulcsa: Lászlót a rokonság kötelezi az üldözésre és a rablóval szembeni vérbosszúra.³⁷

László „sebesülésének” magyarázata azonban már eltávolít az ősi monda keletkezésének korától. A krónikásnak ugyanis tudnia kellett, hogy egy lovagi fegyverzetű, felszerelésű vitéznek nem nehéz legyőzni a hitvány könnyűlovasok (*vilissimi Bissenni, Siculi, Cuni*) egyikét; tehát László hősi tetteinek kiemeléséhez, az egyenlő feltételek között folyó harc bemutatásához a herceg „előnyét” szükségszerűen csökkentenie kellett. Az eredeti mondában nem is fordulhatott elő ilyesmi, hiszen a mitikus hősokeket általában nem fogja a fegyver. E betoldás tehát a lovagkor terméke.³⁸

Külön figyelmet érdemel László paripája. Ősi keleti gyakorlat, hogy a hős tetteinek elbeszélésekor lovaira is kitérnek.³⁹ A szöveg szerint László nevezi lovát Szögnek (*super equum illum, quem Zug nominabat*): ez már a kozmikus hősök felé mutat, ugyanis azok táltoslovaival is csak a gazdájuk tud beszélni. Ugyanakkor a ló neve a színére utal — szög: világos sárga, szőke⁴⁰ —, ami már a képi ábrázolásokat idézi, ahol a birokra kelő hősök fehér illetve fekete színű táltosai is küzdenek egymással.⁴¹

3. „Mikor pedig annyira megközelítette, hogy lándzsával ledöfje, erre nem volt képes, mivel sem az ő lova nem futott gyorsabban, sem annak a lova nem maradt vissza egy kissé, hanem mintegy emberkarnyi távolság volt a lándzsa és a kun háta között.”⁴²

Ez a szakasz ismét a lovak szempontjából érdekes (ami különösen a képi ábrázolások miatt fontos), ugyanis kiderül, hogy a kunnak László (táltos)lovához hasonló képességekkel rendelkező lova van.

Érdekes megjegyzés, hogy a herceg a kartávolságnyi tér miatt nem tudta ledöfni ellenfelét. Ez semmiképpen sem lehet nomádkori motívum, sokkal inkább a Képes Krónika miniaturáin ábrázolt 14. századi nehézfegyverzetű lovakokat juttatja eszünkbe, akik már nem hajtódárdákkal s újjal harcoltak.

4. „Odakiáltott tehát szent László herceg a lánynak, és azt mondta: „Szép húgom, ragadd meg a kunt az övénel és vedd magadat a földre!” Amit meg is tett.”

A történetből eddig nem derült ki, hogy a leányt szándéka ellenére, avagy beleegyezésével rabolta-e el a kun vitéz, sőt (a látszat szerint) üldözőjük segítségére van, aki — a megszólításból ítélve — közeli rokona is lehet.⁴³ De azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a magyarságnál a jegyesek megszólítása is hasonló volt: „az leány az mátkáját bátyjának hitta, az legény pedig az leányt *húgának*”,⁴⁴ tehát az eredeti hősenek bizonyos variációiban esetleg jegyesekként is szerepelhettek (ti. a leány és az üldöző).⁴⁵

5. „És akkor boldog László herceg őt, a földön fekvő[kun]-t távolról meglándzsázná, meg akarta őt [a kunt] ölni. Akit [Lászlót] a leány nagyon kért, hogy ne ölje meg, hanem hogy bocsássa el őt [a kunt]. Ebből jegyezhetni meg, hogy ne higyjünk az asszonyoknak, mivel a megerőszakoltatás igen erős szeretete miatt akarta azt [a kunt] megmenteni.”

Ezt a fordulatot a krónikahely számos méltatója következetlennek ítéli; érthetetlennek tartja, hogy ha már a leány lerántotta a kunt, miért könyörög ezután annak életéért. „Ez a két motívum nem illik össze, hacsak nem a női logikát akarja pellengetésre állítani.”⁴⁶

Van azonban ennek — szerintem — egy nagyon is logikus magyarázata: a leány László vérrokona, tehát ha nem hajtja végre utasítását, nem akarja érteni „a vér szavát”, csupán egyetlen esélye lehet az életben maradásra: ha szeretője — a kun vitéz — kerül ki győztesen a viadalból. Ellenkező esetben a rablóval együtt ölik meg rokonai.⁴⁷ Ha ellenben a parancs szerint jár el, akár a retyerutyája győz — miután tanújelét adta annak, hogy szándéka ellenére rabolták el —, akár kedvese — aki ismervén e szokást, nyilván megbocsát neki — túléli az eseményeket. Saját élete

kockáztatása nélkül tehát nem cselekedhetett másképp. Ámde amikor látta, hogy László helyzeti előnyét (a kun a földön fekszik) kihasználva meg akarja ölni szeretőjét, közbevetette magát annak érdekében.

Erre következik a krónikás gúnyorosnak tűnő megjegyzése „a megerőszakoltatás igen erős szeretetéről”, de hasonlóképp meglepő fordulattal. Eddig ugyanis folyvást „*puella*”-ról beszélt, itt azonban átvált „*mulieres*”-re, „asszonyokra”. Igaz általános következtetés levonása közben teszi ezt (s így értelmezhetnénk egyszerűen „nők”-nek), de mégsem oszlatja el teljesen annak gyanúját, hogy esetleg voltak e nőrablási mondának olyan változatai is, amelyekben nem leány, hanem asszony esett a csábítás áldozatául. Ha ez igaz, talán a *Molnár Anna* típusú balladánk is új megvilágításba kerülhetnek.⁴⁸

6. „*De a szent herceg hosszú ideig viaskodván azzal [a kunnal], és hím vesszejét levágván megölte őt [a kunt].*”

A lándzsával való ledöfés sikertelen kísérlete után tehát László birokra kel a kunnal, s hosszú ideig küzdenek egymással. E viadal vizuális megjelenítése majd minden falképen — sőt a *Képes Krónika* miniatúráján is⁴⁹ — szerepel.

Első pillantásra talán merésznek tűnik a hagyományos fordítással — „elvágván inait, megölte őt”⁵⁰ — szemben a megölés módjára vonatkozó értelmezésünk. Ámde a monda logikája és a latin szöveg — „*absciso nervo illum interfecit*” — megengedi ezt. Az *abscindere* határozottan levágást, lemetszést, éles eszközzel való eltávolítást jelöl cselekvésként. Erre számtalan példát hozhatunk fel törvényeinkből: „*Si quis servorum semel furtum commiserit, reddat furtum, et componat nasum V iuencis, si potest; sin autem, abscidatur. Si absciso naso iterum commiserit furtum, componat aures V iuencis, si potest; sin autem, abscidatur.*”⁵¹ Hasonlóképp intézkedik a *Leges Visigothorum* — *abscidere* manum etc. —, a *Leges Baiwariorum* — *abscidere* digitos, articulos, aurem, linguam, oculum, manum, pedem etc. —, vagy a *Leges Alemannorum* — *abscidere* aurem, dentem, linguam, brachium, digitum, articulum, pedem etc. — is.⁵² Szent István kisebb legendája pedig így ír az orgyilkosságra összekülvők büntetéséről: „*manus noxias abscidit*”.⁵³ Megtalálhatjuk az *abscidere*-t nemszervek lemetszésének említésekor is, pl. „*abscidere genitalia*”, vagy „*De mancatione qualibet. Si quis alterum praesumptive sua sponte castraverit, et ei ambos testiculos amputaverit, integrum virgildum suum iuxta conditionem personae componat; si virgam absciderit, similiter; si unum testiculum, medietatem solvat.*”⁵⁴ JOHANNES DIACONUS írja, hogy Dominicus püspök „*qui olim fuerat monachus sancti Illarii, et inde egressus, pro inposito crimine veretro sibi absciso* apud Spoletum postmodum aliquamdiu moratus est.” GELLÉRT püspök pedig feljegyezte Origenész egyházatyáról: „*in tantum zelo dei tactus, quo sibi abscideret genitalia ferro*”.⁵⁵ Egyenértékű az *abscindere* a *László II. törvénykönyvében* szereplő *amittere*vel is; a tolvaj szolgának „*nasum amittat*”. Az *amittere* szó fordul elő AVENTINUS azon soraiban, amelyekben Péter magyar király bukását fogalmazta meg: „*ad Albam regiam traductus oculos, genitalia ferro amisit: ex vulnereque et plaga obiit.*”⁵⁶ (A hím vessző levágása egyébként ősi mitológiai motívum, pl. Gilgámes eposzban Ea „Mummu férfi-tagját akkor lemetszi”, de Kronosz is úgy szerzi meg a hatalmat, hogy apja nemszervét sarlóval levágja.⁵⁷) Abban az esetben, ha a cél nem a sértett elpusztítása volt, csak nemzőképességének tönkretétele — pl. a *Krónikában II. Béla* esete —, rendszerint a *castrare* igét használják: „*Sed et Belam infantulum preceperat castrare. Sed obscator timens Deum et regni sterilitatem, castravit catulum, cuius testiculos tulit regi.*”⁵⁸

A *nervus* megfelelő jelentése a szövegtörzsetből nyilvánvaló. Nemcsak a *Biblia* ismeri ebben a jelentésben (pl. az elefánt „*nervi testicularum perplexi sunt*”. [Jób 40, 12.]), hanem a klasszikus latin is (pl. HORATIUS, aki még olyan esetről is

tud, amikor a csábító nemiszerveit vágják le büntetésből, íme: „quin etiam illud accidit, ut cuidam *testis caudamque salacem demeterent ferro*”.⁵⁹ — Azt pedig, hogy a középkori Magyarországon HORATIUS nem volt ismeretlen; számos példa bizonyítja.⁶⁰)

Az *absciso nervo* ilyen értelmezése mellett szól az a tény is, hogy már korán megkezdődik a monda átértékelése. A korabeli templomi freskókon a lány már a kun legyőzésének is aktív szereplője lesz annak megsebzése, illetve lefejezése révén.⁶¹ A *Vatikáni Képes Legendarium*ban már keverednek a motívumok, mert míg László a kun üstökét fogja, a leány ahelyett, hogy lefejezné, a lábába vág (a kép aláírása: „Quomodo tenebat per crines et puella incidebat pedes eius.”). A krónikák „parázna leánya” így válik aztán fokozatosan Szűz Máriává a 14. században,⁶² és tűnik el a szövegekből az *absciso nervo* kifejezés. A kétféle hagyományt megőrző BONFINI már erről a változatról is így ír: „Nonnulli virginem a tergo Chunum cum Ladislao colluctantem surrepta securri percussisse ac assertori suo succenturiatam fuisse ferunt.”⁶³

A kun nemiszervének levágása éppen a legfontosabb jogi aktus, így teljesedik ki a *ius talionis*: ugyanis László éppen azt a testrészt csonkította meg, illetve vágta le, amellyel a „bünt” elkövette. A *talio* pedig, a primitív jog egyik alapkategóriája, komoly szerepet kapott a *nemzetségi vérbosszú* intézményében is, amely gyakran velejárója volt az exogám nőrablásoknak.

8. „De az a lány nem a [váradi] püspök leánya volt.”

A krónikás végső megjegyzése, amelyből világosan kitetszik, hogy ő már nem értette pontosan a Lászlóra alkalmazott — eredeti magvában a nemzetségi vérbosszút bemutató —, ősi exogám leányrablási monda belső logikáját.⁶⁴ Bár meglehetősen (sőt meglepő) hűséggel jegyezte le lényeges mozzanatait, vizslatát, ezzel a megjegyzéssel — melyet nyilván az egyház érdekében (coelibatus!) toldott be — „agyoncsapta” az egész történetet. Azt hiszem, éppen ez bizonyítja — a már felsorolt érvekkel együtt —, hogy a 14. századi krónikás emelte át egy korai hőskölteményből e mondát, s „öltöztette lovagi mezbe”.

A krónikahely keletkezését a következőképpen képzeljük. Tudott dolog, hogy a László szentté avatása körüli időben készült legendájának szerzője ismerte az *István legendákat*.⁶⁵ Amikor hagiographicus vándormotívumokból megalkotta művét, igyekezett ezeket ismert hazai források alapján valami módon a magyarsághoz kapcsolni. Ismert legendás epizód, hogy isten a szent érdemeiért az ő éhező népének, csodás módon élelmet juttat. A *László legenda* 6. fejezete is egy ilyen történetet mesél el, de felhasználva a *kisebb István legenda* 5. fejezetében talált információkat a magyarok pogány ellenségeiről. „Miután isten szent egyházát békességben felállította — írja a *Legenda minor* —, s Róma felhatalmazásából méltón felékesítette, a *besenyők* hittől egészen idegen és szinte vadállati ostobaságú, az értelem híjával levő népe tört rombolni hazájának hatáira.”⁶⁶ Mikor tehát elbeszélte László egyik csodáját, így folytatta: „Ez után a *besenyők* portyázói törtek a magyarok hatáira, és ott foglyul ejtett férfiakat és nőket hurcoltak el.” László seregével üldözi őket, de puszta helyre ér, ahol serege éhezik. A szent király imájára „íme szarvasok és bölények csordája ment hozzá és vele együtt, vadságát levetvén, a sereg közepére összegyülekezett.” A sereg tehát csillapította éhségét.⁶⁷

A következő szerző KÉZAI SIMON mester, aki beszámol László pogányellenes harcáról: „Géza után László uralkodott 30 évig és 3 hónapig [sic!]. Váradon nyugszik. Az ő idejében tehát *Hétvárbán*, azon a hegyen, amelyet *Kyrioleis*-nek mondanak, a *besenyők*, a magyaroknak szerfelett nagy támadói, miután kifosztották Magyarországot menekülvén összegyülekeznek, és ugyanazon László király és a magyarok

olyannyira fölébük kerekednek, hogy — azt mondják — egy sem maradt meg belőlük.”⁶⁸

KÉZAI tehát négy mozzanattal egészítette ki a már ismert anyagot. Egyrészt Erdély (Hétvár) területére helyezi az ütközetet, másrészt tudja, hogy a menekülő besenyők *összegyülekeztek*, harmadrészt tudja, hogy a magyarok *legyőzték őket*. Ezeket a mozzanatokot sugallhatta a *kisebb István legenda* is a szerzőnek, hiszen István is *Erdélyben* keveredik konfliktusba a *pogányokkal*, egy város falai alatt *gyülekező ellenségeire* tör hadnagya, s *szétveri őket*. Egyetlen probléma csupán az, hogy miért épp Kerlésre (Kyrioleis hegy) lokalizálja a csatát. Ennek magva — szerintem — a *László legendában* rejlik, amely elbeszéli, hogy a besenyőket üldöző király éhező táborába „szarvasok és bölények csordáját” vezeti az isten. Azt pedig KÉZAI jól tudta, hogy merre vannak a *Gyula—Zsombor nemzetség* birtokai.⁶⁹ És hová lokalizálhatott volna inkább egy ilyen eseményt, ha nem éppen oda, ahol a legtöbb bölény lehetett, ha még a nemzetség is arról vette a nevét? (Zsombor = bölény.⁷⁰) Ezzel tehát SIMON MESTER megteremtette azt a keretet, amelybe az Anjou-kori krónikás beépíthette azt a nemzetségi vérbosszút példázó, exogám leányrablási mondat, amelyet a 11. század végén (vagy a 12. század elején) a joculatorok Lászlóra vonatkoztattak, s amely azóta sem ment feledésbe.

Az Anjouk tudatosan törekedtek a László-(lovag)kultusz kialakítására és terjesztésére: az ő képét veretik az első aranyforintra, a gyermek Nagy Lajos Váradra zarándokol, ugyanott bronz szobrokat emelnek neki (amelyekhez hamarosan újabb legenda fűződik), tiszteletére himnuszokat énekelnek, épületes beszédek tartatnak, ereklyetartókat készíttetnek, s megjelennek az életét bemutató tablók, freskók a templomok falain, amelyek között mindenütt központi helyet foglal el — az egyházi burokba bujtatott nagyon is világi téma — a kerlési (valójában soha meg nem történt) leányszabadítás csodálatos képsora.⁷¹

Összegezve elmondhatjuk, hogy az egész kerlési epizód egy legendás elem (hagiographicus vándormotívum) 12. század végi magyarországi lokalizálására való törekvés és egy, a 14. század elején még Lászlóra alkalmazott formájában ismert, pogánykori epikus alkotás kombinációjából született szép példajaként annak, hogy egy pogánykori hősi ének miként nőhet bele a lovagkori keresztény epikába.

JEGYZETEK

- [1] Jelen értekezés részlete „*László alakja a korabeli forrásokban*” c. előadásomnak, melyet a JGYTF Történettudományi Tanszékén, 1977. márc. 26-án, az I. László királyról tartott ünnepi megemlékezésen mondtam el.
- [2] PAULER GYULA: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt.*² Bp. 1899. II. 608.
- [3] *A magyar irodalom története.* [szerk. SÖTÉR ISTVÁN] I. *A magyar irodalom története 1600-ig.* [szerk. KLANICZAY TIBOR] Bp. 1964. 27.; KRISTÓ GYULA: *XI—XII. századi epikánk és az Árpád-kori írásos hagyomány.* Ethnographia, 83 (1972.) 64.
- [4] SOLYMOSSY SÁNDOR: *Monda (= A magyarság néprajza.* [szerk. VISKI KÁROLY] Bp. é. n. III. 160—225.) 179—180.
- [5] MARCZALI HENRIK: *A magyar történet kútforrásai az Árpádok korában.* Bp. 1880. 54.
- [6] LÁSZLÓ GYULA: *A népvándorlaskor művészete Magyarországon.* Bp. 1970. 109.
- [7] MÁLYUSZ ELEMÉR: *Királyi kancellária és krónikairás a középkori Magyarországon.* Bp. 1973. 25.
- [8] KLANICZAY: i. m. 27.
- [9] NÉGYESY LÁSZLÓ: *Árpád-kori compositio.* Budapesti Szemele, 154 (1913). 437. füz. 190.
- [10] MARCZALI: i. m. 54. 25. jz.
- [11] MÁLYUSZ: i. m. 25.
- [12] HORVÁTH JÁNOS: *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái.* Bp. 1954.; Vö. még: MTA I. OK, 8 (1956). 314.
- [13] KULCSÁR PÉTER: *A cserhalmi ütközet László legendájában.* Irodalomtörténeti Közlemények, 71 (1967). 163.

- [14] GERICS JÓZSEF: *Legkorábbi Gesta szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái*. Bp. 1961. 88.
- [15] GYÖRFFY GYÖRGY: *Egy krónikahely magyarázatához*. Történelmi Szemle, 9 (1965). 29. 31. jz. — Ez utóbbi érv vesztí súlyából, ha arra gondolunk, hogy már Kálmán idejében, s az ő parancsára keletkezett bizonyos László-kultusz: HARTVIK püspök szinte megdicsőült szentként mutatja be őt. (*Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. — a továbbiakban: SRH — [red. SZENTPÉTERY, EMERICUS] II. Bp. 1938. 433.)
- [16] KRISTÓ: i. m. 65.
- [17] CSÓKA J. LAJOS: *A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI—XIV. században*. Bp. 1967. 557.
- [18] SRH I. Bp. 1937. 182.; SRH I. 203—206., 208—209.
- [19] SRH I. 368—369.; SRH II. 38—39. és 177.; GERICS: i. m. 84—87. MÜGELN azonban figyelmen kívül hagyható. (MARCZALI: i. m. 55.)
- [20] RADOCSEY DÉNES: *A középkori Magyarország falképei*. Bp. 1954. 27, 36—37, 140—141. és XLIII—XLIV. t.; TARCAI GYÖRGY: *Az Árpád-ház szentjei*. Bp. 1930. 68, 79.; LEVÁRDY FERENC: *A Biblioteca Vaticana, a Morgan Library és az Ermitage magyar Anjou Legendariuma*. Művészettörténeti Értesítő, 13 (1964). 187—188.: *Magyar Anjou Legendarium* (fac. sim.) [ed. LEVÁRDY FERENC] Bp. 1973. XLIV. sz. sorozat.
- [21] LÁSZLÓ GYULA: *A honfoglaló magyar nép élete*. Bp. 1944. 416—421.; VARGYAS LAJOS: *Kutatások a népballada középkori történetében. II. A honfoglalás kori hősi epika továbbélése balladánkban*. Ethnographia, 71 (1960). 495—502.; KLANICZAY: i. m. 27.; VARGYAS LAJOS: *Honfoglalás előtti műveltségünk maradványai a néphagyományban*. Magvető, 1967. 2. sz. 296—300.; LÁSZLÓ: i. m. (1970) 112—118. a „fejbenzésre”. — LÁSZLÓ GYULA: *Humor és Magyar nyomában*. Bp. 1967. 136—139.; VARGYAS: i. m. (1967) 285—288.; LÁSZLÓ GYULA: A „kettős honfoglalásról”. Archaeologiai Értesítő, 97 (1970a). 175—177.; LÁSZLÓ: i. m. (1970) 107—118. a szakrális küzdelemre. — KULCSÁR: i. m. 162—163. a lány atkív beavatkozására. — HORVÁTH CIRILL: *Középkori László-legendánk eredetéről*. Irodalomtörténeti Közlemények, 38 (1928). 174.; LUKCSICS PÁL: *Szent László király ismeretlen legendája*. Bp. 1930. 17—18.; LEVÁRDY: i. m. (1964) 188.; KULCSÁR: i. m. 163. Szűz Mária: — DERCSÉNYI DEZSŐ: *Nagy Lajos kora*. Bp. é. n. 133. a váradai püspök könyörgésére.
- [22] LÁSZLÓ: i. m. (1944.) 417—423.
- [23] VARGYAS: i. m. (1960) 495.
- [24] LÁSZLÓ: i. m. (1970) 114.
- [25] VARGYAS LAJOS: *A magyar népballada és Európa*. Bp. 1976. II. 60—62.
- [26] LÁSZLÓ: i. m. (1970) 109.
- [27] SRH I. 368—369. „*Vidit denique Beatissimus Ladizlaus dux unum paganorum, qui super dorsum equi sui ducebat unam puellam Hungaram speciosam. Sanctus ergo dux Ladizlaus putans illam esse filiam episcopi Waradiensis et quamvis esset graviter vulneratus, tamen illum celerrime persecutus est super equum illum, quem Zug nominabat. Cum autem attingeret, ut eum lancearet, minime poterat, quia nec equus eius celerius currebat, nec equus illius aliquantulum remanebat, sed quasi brachium hominis erat inter lanceam et dorsum Cuni. Clamavit itaque sanctus dux Ladizlaus ad puellam et dixit: Soror speciosa, accipe Cunum in cingulo et iacta te in terram. Quod et fecit. Cumque Beatus Ladizlaus dux procul illum lanceasset in terra iacentem, voluit eum interficere. Quem puella valde rogavit, ne eum interficeret, sed ut dimitteret. Unde in hoc notatur, quod fides in mulieribus non sit, quia forte amore stupri illum liberare voluit. Sanctus autem dux diu cum eo luctando et absciso nervo illum interfecit. Sed illa filia episcopi non fuit.*”
- [28] CSÓKA: i. m. 557. illetve KRISTÓ: i. m. 65.
- [29] TÖRÖK AURÉL: *Az emberbúvárlat a néprajzban*. Ethnographia, 3 (1892). 265—266.
- [30] MAKOLDY SÁNDOR: *A nőrablás és rablóképzés szimbolikus maradványai hazánkban*. Ethnographia, 32 (1921). 45.; SEBESTYÉN GYULA: *A magyar honfoglalás mondái*. Bp. 1904. I. 346—358.
- [31] HAJDÚ LAJOS—HORVÁTH PÁL—NAGY LÁSZLÓNÉ: *Bevezetés az egyetemes állam- és jogtörténet forrásaiba. (A feudális jog forrásai.)* [jegyzet] Bp. 1966. I. 17—18, 31 és 34.; ZÁVODSZKY LEVENTE: *A szent István, szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai*. Bp. 1904. 38., 90.; MAKOLDY: i. m. 55.; HAJDÚ—HORVÁTH—NAGYNÉ: i. m. II. 67, 114.
- [32] ZÁVODSZKY: i. m. 149, 191.; (HORVÁTH JÁNOS szerint a *László* 1:32. is ide vonható [ZÁVODSZKY: i. m. 163.]; KARÁCSONYI JÁNOS—BOROVSKY SAMU: *Az időrendbe szedett váradai tűzveszélylajstrom*. Bp. 1903. 169/29. 215, 197/82. 225, 66/162. 177, 162/242. 211, 23/262. 163.; MAKOLDY: i. m. 55.; SIKLÓSSY LÁSZLÓ: *A régi Budapest erkölcsse*. Bp. 1972. 7—11.
- [33] SZENDREY ZSIGMOND: *Történeti népmondánk*. (2. közl.), Ethnographia 36 (1925). [=Népelet, 3 (1925.)] 50, 53.; KRIZA JÁNOS: *Még egy kis néprege*. Új Magyar Múzeum, 3 (1853). I. köt. 176.; THURY JÓZSEF: *Kis-Kun-Halas néprajza*. Ethnographia, 1 (1890). 391—405.; MAKOLDY: i. m. 40—60.; LATZKOVITS EMŐKE: *A rábapatonaiak eredetmagyarázata*. Arrabona, 14 (1972). 251—252.

- [34] CSÓKA: i. m. 557.
- [35] MARCZALI: i. m. 54. 25. jz.; GERICS: i. m. 87.
- [36] SRH II. 39.; Vö. még: DERCSÉNYI: i. m. 133.
- [37] Igen kevés tehát annak valószínűsége, hogy a *Pozsonyi Krónika* szándékosan feketíti be Kálmánt (GERICS: i. m. 87.).
- [38] NÉGYESY: i. m. 190.; DERCSÉNYI: i. m. 133.; LEVÁRDY: i. m. (1964) 188.
- [39] Pl. az *Orchoni feliratok*on szereplő Kül tegin. (*A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai.*)², [szerk. GYÖRFFY GYÖRGY] Bp. 1975. 64—67.
- [40] *A magyar nyelv történeti—etimológiai szótára.* (főszerk. BENKŐ LORÁND] III. (Ö—Zs), Bp. 1976. 792.
- [41] LÁSZLÓ: i. m. (1970a) 139.
- [42] Bár a krónika határozottan kunokról beszél, valószínűbb az a feltevés, hogy az eredeti hősekben besenyőkről regéltek. GYÖRFFY GYÖRGY: *A kun és komán népnév eredetének kérdéséhez.* *Antiquitas Hungarica*, 2 (1948). 168—174.
- [43] A *Chronica Hungaro—Polonica* — bár meglehetősen zavaros fejtegetése —, úgy véli, hogy László Kálmán testvére. KARÁCSONYI BÉLA: *Chronica Hungaro—Polonica, Pars I. (Textus cum varietate lectionum.)* Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica, 26 (1969). 67—69.
- [44] APOR PÉTER: *Metamorphosis Transylvaniae.* (= *Altorjai B. Apor Péter munkái.* [ed. KLANICZAY GÁBOR], Pest, 1863.) 377.
- [45] A horvátoknál állítólag még a múlt században is szokásban volt, hogy a rabló ellen vetélytársa vérbosszút esküszik. [MAKOLDY: i. m. 58.]; KRIZA: i. m. 176.
- [46] KULCSÁR: i. m. 163.
- [47] VARGYAS: i. m. (1967) 300. — Lászlóval kapcsolatosan is ismert olyan változat, amely szerint „nővérét” ragadja el a „tatár”, s az összecsapáskor a leány a szeretőjének segít. László látván „bűnös kapcsolatukat” ezen úgy felháborodik, hogy megöli mindkettőt. PERÉNYI JÓZSEF: *A Szent László-legenda Oroszországban.* *Annales Universitatis Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae, Sectio Historica*, 1 (1957). 179.
- [48] VARGYAS: i. m. (1976) II. 44—65.
- [49] *Képes Krónika.* (fac. sim.) Bp. 1964. 36V (= p. 72).
- [50] LUKCSICS: i. m. 1930. 24.; ERDÉLYI LÁSZLÓ: *Krónikáink magyarul.* Szeged, 1943. 184.; *Képes Krónika* [ford. GERÉB LÁSZLÓ] Bp. 1971. 75.; „a szent herceg hosszas küzdelem után elvágta (a kun) torkát [?], megölte” [LÁSZLÓ: i. m. (1970) 108.]
- [51] ZÁVODSZKY: i. m. 190, 154. vö. még uo. 53—54.
- [52] *Leges Visigothorum.* (Ed. ZEUMER, KAROLUS] [*Monumenta Germaniae Historica, Legum Sectio*, 1/1. Hannoverae et Lipsiae, 1902.] 265, 278, 279, 310, 433 etc.; *Leges Baiwariorum.* [ed. SCHWIND, ERNEST LIBER BARO DE] [=MGH, *Legum Sectio*, 1:5/3. Hannoverae, 1926.] 322, 323, 333, 325, 346, 327, 344 etc.; *Leges Alemannorum.* (ed. LEHMANN, KAROLUS] [=MGH, *Legum Sectio*, 1:5/1. Hannoverae, 1888.] 118, 120, 121, 124—125, 128 etc.
- [53] SRH II. 399.
- [54] LEHMANN: i. m. 127.; *Capitularia Regum Francorum.* [ed. BORETIUS, A.] [=MGH *Legum Sectio*, 2/1. Hannoverae, 1883.] 205.
- [55] *Chronache veneziane antichissime.* [ed. MONTICOLO, GIOVANNI], Roma, 1890. I. 121.; *Deliberario Gerardi Moresane Ecclesie Episcopi supra himnum trium puerorum ad Isingrimum Liberalem.* [Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 6211 sz. codex] 68V. (vö. *Sancti Gerardi episcopi chanadiensis scripta et acta.* [ed. BATTHYAN, IGNATIUS DE] Albo-Carolinae, 1790. 133.)
- [56] ZÁVODSZKY: i. m. 170.; GOMBOS, ALBINUS FRANCISCUS: *Catalogus fontium historiae Hungaricae aeo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC.* Bp. 1937—1943. 367.
- [57] *Gilgámes.* [ford. RÁKOS SÁNDOR] Bp. 1960. 16.; HUNGER, HERBERT: *Lexikon der griechischen und römischen Mythologie.* Hamburg, 1974. 419.
- [58] SRH I. 430.
- [59] *Quintus Horatius Flaccus összes versei.* [ed. BORZSÁK, ISTVÁN] Bp. 1961. nervus: 336, 344 stb.; csonkítás: 370.
- [60] KARÁCSONYI JÁNOS: *A mérges vipera és az antimonialis.* *Századok*, 44 (1910). 2.; BITAY ÁRPÁD: *Horatius-idézet a nagyváradi káptalan egy középkori (latin) oklevelében (1302).* *Erdélyi Múzeum*, 39 (1934). 373—374.; MADZSAR IMRE: *Horatius hazánkban.* *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 60 (1936). 183.; HAJNÓCZY IVÁN: *A legrégebb hazai Horatius-émlék.* *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 64 (1940). 76.; MADZSAR IMRE: *Régi magyar Horatius-idézetek.* *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 64 (1940). 294—295.; KURCZ ÁGNES: *Az antikvitás hatásának nyomai XIII. századi okleveleinkben.* *Antik Tanulmányok*, 8 (1961)..111.; ALFONZI, LUIGI: *La letteratura latina medievale.* Firenze—Milano, 1972. 128.

- [61] LUKSICS: i. m. 17—18.; RADOCSAY: i. m. 120, 240—242 és LXXXIX—XC t.; LEVÁRDY: i. m. (1964) 187—189.
- [62] LEVÁRDY: i. m. (1964) 188.; KRISTÓ: i. m. 65.
- [63] *Antonius de Bonfinis Ungaricarum Decades*. [ed. FÓGEL JÓZSEF—IVÁNYI BÉLA—JUHÁSZ LÁSZLÓ] II. Lipsiae, 1936. D. 2. L. 3, S. 131. Ezúton mondok köszönetet KARÁCSONYI BÉLÁNAK a szöveg értelmezésében nyújtott segítségével.
- [64] LÁSZLÓ: i. m. (1944) 420.; VÖ. SEBESTYÉN: i. m. I. 346—358.; LÜKŐ GÁBOR: *Az ugor totemisztikus exogámia emlékei a magyar folklórban*. Ethnographia, 76 (1965). 32—90.
- [65] CSÓKA: i. m. 237.
- [66] SRH II. 397. „*Sancta dei ecclesia in pace collocata et ex Romana auctoritate iuste ordinata, gens Byssenorum longe a fide aliena et quasi beluina stultitia carens intellectu patrie eius confinia demoliri aggressa est.*”
- [67] SRH II. 520. „*Post hoc latrunculi Byssenorum confinia Ungarorum irruerunt et illic viros ac mulieres captiuos abduxerunt.*” és „*...ecce grex cervorum et bubalorum obuiat ei, et cum ipso simul in medium exercitus deposita feritate convenit.*”; HORVÁTH CIRILL: i. m. 38—41.
- [68] SRH I. 182. „*Post Geicham vero regnavit Ladislaus XXX annis et tribus mensibus. In Warod requiescit. Istius igitur temporibus in VII Castris, in monte, qui Kyrioleis dicitur, Bessi Hungaris infestissimi spoliata Hungaria fugientes coniunguntur et per eundem Ladislaum regem ac Hungaros taliter superantur, ut nec unus ex ipsis fertur remansisse.*”
- [69] SRH I. 166.; vö. még Anonymusnál: SRH I. 41.
- [70] SRH I. 69. 1. jz.; PAIS DEZSÓ: *A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből*. Bp. 1975. 316.
- [71] DERCSÉNYI DEZSÓ: *A Képes Krónika és kora*. [= *Képes Krónika*. Bp. 1964. II.] 16—17.

ИССЛЕДОВАНИЕ ЭПИЗОДА ПОХИЩЕНИЯ ДЕВУШЕК ВО ВРЕМЯ БИТВЫ ПРИ КЕРЛЕШ (ЧЕРХАЛМСКАЯ)

Л. Сегфю

Автор исследует один эпизод композиции хроники 14 века, главный герой которой князь Ласло, который в ходе событий освобождает венгерскую, похищенную кочующим гунном. Он определяет, что письменные памятники эпохи Арпада не знают этот рассказ, несмотря на то, что на основе филологических и исторических фактов, несомненно, он возник в начале 12 века. В своём изложении он указывает, что менестрели знали одну первобытную экзогамную былинку о похищении девушки — темной которой является кровавая месть — в конце 11 и в начале 12 века о Ласло, и эту былинку включил в свою хронику писатель 14 века, как хороший пример того, как древняя былина языческого времени может вписаться в христианскую эпическую рыцарскую эпоху.

ERHEBUNGEN ÜBER DIE MÄDCHENRAUB-EPISEDE DES GEFECHTS BEI KERLÉS (CSERHALOM)

László Szeffü

Verfasser macht eine Episode der Chronik-Komposition des 14. Jahrhunderts zum Gegenstand seiner Untersuchungen, deren Hauptfigur Fürst László ist, der im Laufe der Handlung das von einem herumstreifenden kumanischen Ritter entführte ungarische Mädchen befreit. Er stellt fest, dass die schriftliche Überlieferung des Arpadenzeit diese Novelle nicht kennt, obwohl aufgrund philologischer und historischer Kriterien sicher ist, dass sie spätestens Anfang des 12. Jahrhunderts entstanden ist. In seinen Auseinandersetzungen weist er darauf hin, dass Jokulatoren eine uralte exogame Mädchenraub-Sage — die eine Stammes-Blutrache zum Gegenstand hat — um die Wende des 11—12. Jahrhunderts auf László anwandten, und dieses Historiker-Gesang baute dann der Schriftsteller des 14. Jahrhunderts in seine Chronik ein als schönes Beispiel dafür, wie eine Heldenlied aus dem frühen Heidenalter in die christliche Epik der Ritterzeit hineinwachsen kann.